

Vägen mot Tyskland och ett ”samverkande Europa”, 1937–1943

När blev Nils Flyg nazist? Blev övergången någonsin fullbordad? I vilka aspekter var den i så fall taktiskt betingad och i vilka aspekter var den genuin? I den tidigare forskning som behandlat Flyg och Socialistiska partiets öde är dessa frågor återkommande. I den inledningsvis nämnda uppsats om Socialistiska partiet går Torbjörn Nilsson igenom en serie uppfattningar i frågan om när det är rimligt att se partiet som nazistiskt. Här förekommer en rad bud, från den utsparkade Kilboms och Ture Nermans ”tidiga” 1935 respektive 1937 till Nilssons egna ”sena” hösten 1942. Först då uppfyller partiet Nilssons krav på en fullgånge form av nazism. Inte minst den då tydliga antisemitismen är en avgörande faktor.²²⁴

Det har här förefallit rimligt att sätta en gräns vid tiden då Karl Kilbom uteslöts och Flyg stod kvar som ensam centralgestalt. Det fanns vid denna tid ingen uppslutning runt nazismen, men som visats fanns potentiella fundament på plats. Även andra, partitekniska realiteter talar för 1937 som en rimlig skiljelinje. Kilboms uteslutning medförde nämligen ett kolossalt medlemstapp. I början av 1937 hade partiet 11 000 medlemmar, ett år senare blott hälften. Merparten av partiets riksdagsledamöter lämnade partiet. Partiets minskade stöd medförde också ekonomiska problem för tidningen, *Folkets Dagblad*. Flyg försökte med till buds stående medel att skaffa finansiering, bland annat belånades villan Tomtebo i Nacka. Den var, som Håkan Blomqvist skriver, snart belånad upp över skorstenen.²²⁵ Med tiden blev ekonomin så ansträngd

att tidningen från sensommaren 1940 och två år framåt var helt nedlagd. Den ersattes i någon mån av veckotidningen *Tidens Röst*.

Då *Folkets Dagblad* återuppstod sommaren 1942 skedde detta med tyskt ekonomiskt bistånd på 17 000 kronor i månaden. Detta bidrag är känt sedan tidigare, och i någon mån talar det för en av Ashley Lavelles tolkningar av renegaters beteende som nämndes i forskningsgenomgången: de säljer sig för pengar. De ekonomiska bryderierna hade fått Flyg att göra framstötter mot tyska legationen även tidigare. I sin genomgång av de nazityska infiltrationsförsöken i Sverige visar Åke Thulstrup att Flyg äskade ekonomiskt stöd redan våren 1938. Bland annat hänvisade han då till kampanjen mot NF, och motiverade supp-
liken med att han skulle motionera för ett svenskt utträde ännu en gång våren 1939. Uppenbarligen hade Flyg själv, oaktat vad som i övrigt skrevs i tidningen, upptäckt en gemensam ideologisk grund med regimen i Tyskland och var också beredd att försöka dra nytta av det. Vid detta tillfälle fick Flyg emellertid inget understöd.²²⁶

Vilken betydelse de tyska pengarna ska tillmätas är naturligtvis helt central för frågan om omvändningen ska ses som genuin eller inte. Det finns anledning att återkomma till frågan, här kan bara Torbjörn Nilssons lakoniska konstaterande återges: partiet blev knappast nazistiskt för 17 000 i månaden. Möjligen underlättades omprövningen.²²⁷

För Flyg såväl som alla andra i det sena 30-talet närmade sig nu kriget. För antikapitalisten Flyg var det klart att det skulle komma. Krig var den naturliga imperialistiska konsekvensen av ett orubbat kapitalistiskt produktionssystem. Samtidigt ville antimilitaristen Flyg så långt möjligt att Sverige skulle förskonas från kriget. Neutralitet blev därför den paroll som Flyg kom att hålla i starkt under de följande åren. Återigen aktiverade Flyg sitt nordistiska intresse och förde fram tanken om Norden som neutral zon i vad som beskrevs som en förestående stormaktskonflikt.

Nordens frihet mot stormakternas aggression

För Flyg hade Norden och det nordistiska strävandet av och till funktionen av ett slags ställföreträdande internationalism. Så var det redan på 10-talet, och så var det efter att Kommunistinternationalen förskjutits. Norden blev en möjlighet att bygga socialismen bortom nationens gränser. I en saklig mening var dock argumenten för en nordisk gemenskap i grunden de samma som för nationen: det fanns en kulturell och språklig närhet, och det fanns historiska band.

Till idén om Norden som en sammanhållen kulturell enhet lades med det annalkande kriget också tanken om Norden som en säkerhetspolitisk konstruktion. Ett samnordiskt strävande efter absolut neutralitet skulle tillförsäkra freden. En central komponent i denna tankegång var som tidigare att Nationernas förbund var en i sitt imperialistiska fundament aggressiv organisation, inte en neutral fredsgarant, och att medlemskapet i denna organisation hotade att dra in Sverige i konflikter. Nordismen skulle här vara en motkraft, den skulle inte korrumpas i någon stormakts favör, och den syftade till att vara neutral inför stormaktsanloppet.²²⁸ Kriget tolkades av Flyg alltså som en stormaktspolitisk konflikt och inte som en ideologisk konflikt mellan demokrati och diktatur.²²⁹

Till "stormakterna" räknade Flyg nu de hävdvunna motbilderna Storbritannien och Frankrike, liksom Sovjetunionen som allt oftare explicit betraktades som imperialistiskt. Till de stormakter mot vilka Norden skulle utgöra ett motvärn räknades också Tyskland. Huruvida Tyskland skulle betraktas som imperialistiskt eller inte var däremot en mera öppen fråga. Den tyska offensiven sågs allmänt som ett sätt att "korrigera" Versaillesfredens obalanser.²³⁰ Om remilitariseringen av Rheinlandet skrev Flyg exempelvis att det inte ens bland "nazismens argaste vedersakare" fanns någon som menade att detta kunde betraktas som en kränkning av en rättsordning.²³¹ Hänvisningen till dessa obalanser, och mera allmänt beskrivningen av de olika stormakternas motiv och agerande, fick stor betydelse för hur Flyg såg på drivkrafterna bakom kriget och frågan om vem som bar skulden till det. Hur de nordiska staternas öden under kriget skildras är en god illustration till detta.

Särskilt illustrativt är det att ställa Finlands respektive Norges utsatt-

het 1939–40 i komparativt ljus. I fallet Finland ställde Flyg sig helhjärtat bakom parollen att Finlands sak var Sveriges. Vid ett stort Finlandsmöte i Medborgarhuset i Stockholm lade han ut texten om bevekelsegrunderna för detta ställningstagande. Det sovjetiska anfallet mot Finland syftade dels till att utrota Finlands oberoende som neutral småstat, dels rent praktiskt att inkorporera landet i det tysk-ryska blocket. Den nonaggressionspakt som slutits mellan Hitlers Tyskland och Stalins Sovjet 1939 hämmade Flygs protyska utveckling, men det är av det vidare sammanhanget tydligt att Sovjetunionen är den part som ses som alliansens huvudsakliga aggressor.²³² Det svenska stödet till Finland beskrivs som halvhjärtat. Då det gäller västmakterna är situationen än värre. De gör, som alltid, det som tjänar dem bäst. ”Kan västmakterna vinna Stalin, gör de det utan tvekan på Finlands bekostnad”, hävdar Flyg. Kan de dessutom inränga Finland eller hela Skandinavien på den västliga sidan i kriget är det ännu bättre.²³³ Generellt kan sägas att kriget huvudsakligen ses som en konflikt mellan västliga och sovjetiska maktintressen på finskt territorium. Tysklands roll i kriget skjuts, paktförbindelsen till trots, i bakgrunden.

En kort tid senare ockuperades en annan del av det nordiska territoriet. Den 9 april 1940, samma dag som Tyskland besatte Norge och Danmark, skriver Flyg på ledarplats i *Folkets Dagblad* om ”Västmaktsaktionen mot Norge”:

Så har de nordiska ländernas neutralitetsrätt fått sin andra hårda stöt. Först slog Stalin till på den högra kinden – nu kommer Churchill och smäller till den vänstra. Mineringarna utefter den norska kusten är en uppenbar, grov kränkning av Norges neutralitet.

[...]

[O]rdandet om malmstansporterna till Tyskland [är] bara avsett att maskera de verkliga motiven. Mineringarna vid norska kusten är upptakten till en ny stormaktsaktion mot Norden av liknande karaktär som det ryska anfallet mot Finland. Man torde observera, att omedelbart efter det Finland tvingats att acceptera de ryska fredsvillkoren kom västmakternas första förberedande åtgärder.²³⁴

Texten ovan har skrivits och tryckts innan den tyska inmarschen, men ger kontur åt det vidare händelseförloppet. Att skjuta Tysklands göranden och låtanden i förgrunden maskerar bara de verkliga motiven, menar Flyg. Här lurar de brittiska maktanspråken. Det som Ryssland nyss gjorde mot Finland, och som då fördömdes i starkast möjliga ordalag, gör nu England mot Norge. Flyg drar i själva verket här upp linjerna för ett narrativ där England är aggressorn och Tyskland endast svarar på denna aggression. Det får självklara konsekvenser för hur skulden fördelas. Dagen efter, då situationen fullbordats genom Tysklands intåg, är Flyg alltjämt klar över denna skuldfördelning. ”Västmakternas krigspolitik har uppnått ett resultat: tvenne av de nordiska staterna har blivit skådeplatser för storkrigets upptakt”, lyder den inledande konklusionen. Om Norge heter det att landet borde befinna sig i strid mot både England och Tyskland, kronologiskt rimligen först med England, men att man valt Tyskland istället och därmed gått med i storkriget på den västliga sidan.

Skuldbördan är således tydligt fördelad. Det är imperiemakterna som bär ansvaret: Storbritannien, Frankrike, och nu även Sovjetunionen. Tyskland däremot hör inte dit: det tyska agerandet möts, också då Norden är krigsskådeplats, av en påfallande förståelse.

Men det som utöver skuldfrågan är av intresse är också krigsutvecklingens konsekvenser för den nordiska idén. Finland slickar såren efter vinterkriget, Norge har genom att rikta vapnen mot Tyskland gått med västmakterna, Danmark har lagt sig platt. I detta läge är Sverige ensamt. Läget 1940 var således ett annat än 1938. Strävan efter neutralitet och fred måste Sverige nu möta på egen hand, med ”kall hjärna” som Flyg skriver.²³⁵ Denna ensamma och neutrala hållning, syftande att tillförsäkra fred, var också en faktor som öppnade upp för en anpasslighetsprincip i takt med att de tyska krigsframgångarna fortskred.

Sammanfattningsvis kan sägas att tanken om Norden som ett enat neutralt block kom att köras över av krigets realiteter. Det innebar att Nils Flygs världsbild behövde anpassas. Det som tidigare betraktats som stormakternas hot mot Nordens frihet växte istället ut till en idé om att det som hotas av kriget är Europa. Det var ett vidare territorium, och fienderna förlades utanför detta territorium. Detta skifte av fokus från

Nordens frihet till Europas speglar väl glidningen i protysk riktning. I framtiden skulle Sverige göra en broderlig insats ”i den del av samverkans Europa som heter Norden”, skrev Flyg senare i det återupptagna *Folkets Dagblad*.²³⁶ Där Norden sågs som hotat av de imperialistiska stormakterna såväl som av Tyskland, är uppfattningen i det senare skedet istället att Europas frihet primärt hotas av USA och Sovjetunionen – USA betraktat som Englands imperialistiska efterföljare, och Sovjetunionen allt oftare beskrivet som en fullt utvecklad despoti.²³⁷

Innan vi rör oss vidare mot Flygs nya försök att tillförsäkra Sverige neutralitet och fred ska i det norska sammanhanget bara göras ett kort observandum om Vidkun Quisling. En naturlig fråga i anslutning till maktövertagandet i Norge var självklart om det även i Sverige fanns överlöpare. Vilka skulle ta taburetterna i besittning vid en tysk attack mot Sverige? Hos Flyg var dock erfarenheten av Quislings agerande inte riktad vare sig mot Tyskland eller mot svenska nazistgrupperingar. Den riktade sig vänsterut, mot det gamla Sillénpartiet och dess band till främmande makt. Visst kunde man förstå indignationen över den norska händelseutvecklingen, menade Flyg, men knappast förvåningen: om Ryssland attackerade Sverige visste väl alla att SKP:arna Sven Linderot eller Hilding Hagberg skulle gripa makten. De bedrev ju sedan länge ett ”förberedande quislingjobb”, som Flyg betecknade det. Det är i förhållande till det svenska Kominternpartiet som begreppet ”quisling” görs brukbart. Vare sig Lindholm eller någon annan svensk national-socialist misstänkliggörs. Även detta är en indikation om att Flyg nu var på väg någon annanstans.

Neutralitet och antimilitarism

I nära relation till strävan efter nordisk neutralitet som ett medel att uppnå freden fanns också ett kvardröjande antimilitaristiskt element värt att observera. I Flygs tidigare politiska liv var antimilitarismen ett absolut fundament, och byggde då på analysen av militarismen som en utväxt ur den förhatliga kapitalism som skulle störtas. Senare fick antimilitarismen en annan prägel. I ett första läge framstår neutralitet syftande till fred som det som är kvar av Flygs antimilitaristiska håll-

ning. I det senare skedet är strävan efter fred visserligen kvar, medan synen på vem som hetsar för kriget har förändrats. Den är nu tydligt vänd mot Flygs gamla antimilitaristiska vänner.

Två av Flygs pamfletter, båda utgivna 1938, illustrerar väl glidningarna i frågan om antimilitarismen. Delar av ställningstagandets fundament är intakta. Att motståndet mot NF är en viktig komponent är alltså klart. NF:s sextonde medlemsartikel tolkas som en traktatsenlig förbindelse som enrullerar Sverige på en sida, den imperialistiska, i det förestående kriget.²³⁸ Dessa teman känns väl igen. I en mera allmän mening håller Flyg också fast i den gamla parollen att inte en dag eller ett öre ska ges åt militarismen. Den ekonomiska sidan av problemet är således levande. Men istället för Stormklocketidens eldfångda och starkt ideologiserade retorik diskuteras nu försvaret snarast som vilken budgetpost som helst. Argumentet är i sin grundval helt enkelt att försvarsanslagen, liksom de med det annalkande kriget alltmera frekventa äskandena, är för höga. Det är helt enkelt för dyrt, och betalas på bekostnad av annat. Det rådde ”reformpaus – dock inte då det gäller rustningarna”, raljerade Flyg.²³⁹

Vid sidan av de kvardröjande men nedtonade ekonomiska argumenten finns nu också en tvådelad argumentation om den svenska försvarskapacitetens betydelse. Ett led i denna tanke var att Sverige, oaktat vilka ansträngningar som än gjordes, aldrig skulle kunna ställa en krigsmakt på fötter som var så stor att den verkligen skulle kunna stå emot ett angrepp. ”Endast en flyktig blick på krigsteknikens utveckling, stormakternas resurser samt medvetandet om att det endast är ett överfall från en stormakt som hotar, är tillräckligt för att understryka den ofrånkomliga styrkan i denna uppfattning”, blir konklusionen.²⁴⁰ Till detta argument lade Flyg ytterligare ett tankeled: ett upprustat Sverige skulle bli alltmer begärligt för stormakterna. Snarare än att skapa säkerhet innebar alltså ett otillräckligt men dock upprustat försvar en säkerhetsrisk. Det skulle komma att bli allt svårare för Sverige att hålla sig undan ”en kommande världsslakt”.²⁴¹

Även om Flyg således fortfarande höll fast i sitt antimilitaristiska ställningstagande var motiven alltså lågmält realistiska snarare än högljutt ideologiska. Håkan Blomqvist skriver i sin Flygbiografi om denna nedtoning att det rådde en dubbelhet i Socialistiska partiet i synen på

militarismen under tiden närmast före krigsutbrottet. Å ena sidan var parollerna på många sätt intakta. På familjesidorna propagerade man mot förråande krigsleksaker, hånade finansminister Wigforss för de militära satsningarna och kallade militära övningar för "mördarhantverk". Å andra sidan såg man från partiledningens horisont alltmer hur samtidens händelseutveckling tömde frasen "inte en man, inte ett öre" på mening. Den som tog sig förbi den slagordsmässiga rubriksättningen kunde därför märka en betydande skillnad i ton och innehåll. Antimilitarismen blev, enligt Blomqvist, intet mer än en kritik av anda och former.²⁴²

Blomqvists värdering förefaller rimlig. Men även om antimilitarismen förändrades så går det dock att peka på vissa kontinuiteter. I det "samverkande Europa" som efter återuppståndelsen av *Folkets Dagblad* 1942 blev ett av Flygs viktigare teman hade just freden en central plats. Den fred som antimilitarismen och därefter neutraliteten en gång skulle tillförsäkra var fortfarande ett centralt värde. Hoten mot denna kom emellertid nu från annat håll. I *Tidens Röst*, den veckotidning som i det tidsglapp *Folkets Dagblad* inte gavs ut fick fylla tomrummet, gick Flyg hårt åt den gamle partikamraten Ture Nerman för hans "krigshets". I Nermans tidning *Trots allt!* hade nämligen en artikel om försvarsvilja och vikten av att bjuda motstånd publicerats. Hade man bara viljan att försvara sig, "om än bara några dagar", så skulle man göra detta. Då hade man räddat sin moral. Då hade man en framtid. Flyg tolkade detta som att Nerman ville gjuta blod helt i onödan, och fortsatte:

Det är icke "defaultism" att i det längsta söka undgå ett meningslöst krig och det är icke kamp för demokratin och landets oberoende att söka provocera fram ett dylikt krig "bara för några dagar".

[...]

F.n. gäller det att påvisa, att Trots Allt vill ha ett krig "för några dagar", vill att folkets söner skall förintas och blöda för att landets storfinansiärer skall kunna rädda sina i fjärran placerade tillgångar. Mot dylika planer kräves en bred, skärpt beredskap.²⁴³

Också under hot om ockupation gällde det att rädda människoliv. Vid sidan av det programmatiska fasthållandet vid freden som det värde som ska värnas kan man i detta citat se en annan kontinuitet över tid: tanken att kapitalintressena aktivt verkar för kriget. Det är från storfinansen, nu lierad med Flygs gamla vänstersocialistiska kamrater, som hotet kommer.

I skiftningarna inom det antimilitaristiska temat märks också en över tid förändrad inställning till officerskåren. Den tidigare hållningen i frågan var tydligt präglad av tanken att officerare tillhörde partiets opposition. Vissa officerare tillhörde nazistiska partier, andra Nationella förbundet eller Högerpartiet, menade Flyg. Officerarna torde alltså ha en konservativ, hel- eller halvnazistisk samhällssyn, fastslog han 1937. Att dessa personer skulle kunna skydda landet mot nazism var således helt fel.²⁴⁴ Fem år senare, 1942, var tonen en annan. Flyg hävdar då i förminskande ton att det vrålas om ”nazister” i polis och officerskårer – citationstecknen i detta fall är betecknande nog Flygs – men att det verkliga hotet är ”de ryska sorkarna”, ”de köpta stinkande gnagardjuren”.²⁴⁵ Här syns en tydlig omvärdering av hotbilden mot Sverige.

Kritiken mot Stalins Sovjet hade länge varit massiv, men med kriget blev uttrycken alltmer furiösa. Även om det i denna i sig inte låg någon nyhet skiftade den grund med tiden: alltmer gick den från att vara en kritik av ett socialistiskt svek till uppfattningen att Sovjetunionen var ett säkerhetspolitiskt hot mot den svenska nationen. Rehabiliteringen av officerskåren kan ses i detta ljus, men den kan också betraktas som ren realpolitik. Den antisovjetiska kampanjen gjorde officerskåren till potentiella väljare. Detta är bara ett exempel på hur den stegrade anti-sovjetismen gav Flyg vänner från oväntat håll.

Antisovjetismen

På hösten 1937 hade kommunister över hela världen högtidlighållit 20-årsjubileet av bolsjevikernas maktövertagande. Flyg, den gamle hårdstensbolsjevik, skrev självklart om detta på ledarplats. Klart är att han alltså betraktade 1917 års revolt som en ”seger”. Det historiska Sovjet hyllades. I socialismens ursprungsland hade alla de som ställde

socialismens och planhushållningens ordning mot kapitalismens kaos samlats. Samtidigt hade Lenin själv sagt att den ryska revolutionen endast var en prolog på vägen mot en total seger för arbetarna. Av det som i tidens fullbordan skulle blivit en världsvid socialistisk seger hade dock blivit inget. Socialismens Ryssland, av Flyg liknat vid en belägrad fästning, hade istället fällt ned vindbryggorna mot den kapitalistiska världen. Bärarna av 1917 års revolution hade fångslats och arkebuserats. Den stolta internationella kommunistorganisation som Lenin skapat hade transformerats till "en nationalistisk, småborgerlig kohandelsorganisation". Detta var en utveckling bakåt, helt i linje med den socialdemokratins gång.

Vad fanns då att lära av denna process? För Flyg fanns i den alltså hyllade revolutionen tre centrala lärdomar. Den första var en av förebildlighet, Lenins lektion till arbetarmassorna. Den andra var en motbild, Stalins svek mot socialismen. Denna dikotomi var etablerad sedan tidigare, och ledde Flyg till vad som kan beskrivas som en tredje lektion: "socialismen skapas ej i ett enskilt land". Även om de ryska förutsättningarna varit goda var detta den för framtiden mest centrala konklusionen: inget enskilt land hade monopol på socialismens idé och dess uttolkning. Socialistiska partiet hyllade därför den ryska revolutionen av år 1917 och slog vakt om dess idé, och därför bekämpade man Stalin och "alla andra fiender till socialismen".²⁴⁶

I denna något villkorade jubileumsledare går stora delar av den tidigare kritiken mot Sovjetstaten igen. För det första, skriver Flyg, söker Sovjetstaten aktivt samband med den kapitalistiska världen. Samtidigt finns den kapitalistiska världens ojämlikhet också inom det sovjetiska territoriet. Då *Folkets Dagblad* i sin lördagsbilaga senare publicerar reportage med braskande rubriker som "Socialismen i Sovjet är avskrivnen! ... Samhällsklyftan värre än i en kapitalistisk stat. ... Skriande nöd å ena sidan, ordnar och rubler i massa å andra sidan" är det tankar som ligger i linje med Flygs sedan länge uttryckta uppfattningar.²⁴⁷ För det andra är den sovjetiska regimen fundamentalt nationalistisk. Tidigare har detta varit en återkommande kritik riktad mot Komintern, där ryska nationella behov sägs dominera över världskommunismens. Det är inte fritt från logiska motsättningar att å ena sidan kritisera den ryska

kommunismen för nationalism, och å andra sidan laborera med tanken att andra länder potentiellt kan ha ett nationellt övertag som socialismens språngbräda. Möjligen kan man i detta sätt att se på saken ana en variant av den leninistiska avantgardismen; i den världsvida kampen måste någon nation ta täten, i begynnelsen Ryssland, men efter Stalins urartning någon annan. Den tredje och viktigaste delen är just denna: Sovjetunionen har inte monopol på att uttolka socialismen. Tvärtom är Stalin en fiende till socialismen. För en skolad dialektiker som Flyg kunde konsekvenserna av detta bli omfattande: om det samtida Sovjet var en fiende till socialismen så kunde Sovjetunionens fiende potentiellt vara en vän av socialismen. Att antipatierna mot Stalins Sovjet kom att bli allt starkare avgjorde också alltmer var politiska allianser kunde sökas.

Till uppfattningen att Sovjetunionen avvikit från den av Lenin använt vägen lades också alltmer tydligt tanken om att Sovjetunionen utgjorde ett säkerhetspolitiskt hot. Den svenska Kominternsektionen kom med krigets utbrott alltmer att betraktas som en femte kolonn. Hur den norska Quislingfarenheten överfördes till att gälla svenska kommunister snarare än svenska nazister har visats tidigare, och fler exempel kan ges.²⁴⁸

Inte minst blir denna risk utredd i skriften *Från svenskt oppositionsparti till rysk regeringsagentur* från 1941. Redan titeln på skriften illustrerar med tydlighet viktiga teman i Flygs idévärld: dels hade kommunistpartiet urartat från opposition till medlöperi, dels hade man gått från att företräda svenska intressen till att stötta utländska. Historieskrivningen över den svenska kommunismens uppkomst och urartning i denna skrift är i sina fundament välkända, men ett par saker kan noteras.

För det första att skriften så pass sent som 1941 ger uttryck för stark erkänsla för den historiske aktören Lenin. Hans arbete präglades av ödmjukhet och nykter enkelhet. Den proletära revolutionen, som också ses som i grunden positiv, var för Lenin ett steg på vägen och aldrig, som för Stalin, ett självändamål eller ett "ryskt egoistiskt intresse".²⁴⁹ Erkänslan för Lenin liksom betoningen på motsatsförhållandet mellan Lenin och Stalin utgör centrala komponenter i skriften.

Det andra som kan noteras är hur flera, direkt eller indirekt, positiva

yttranden om det samtida Tysklands agerande görs. Dessa yttranden kontrasteras också mot Stalins imperialistiska politik:

Den ryska stormaktens växt, stabilisering och utveckling blev ett självändamål. Den ryska utrikespolitiken följde uppmärksamt spelet mellan övriga makter, manövrerade tidvis med det ena, tidvis med det andra maktblocket, avvaktande varje tillfälle att i övriga länders konflikter kunna kapa åt sig en bit här eller en bit där, vilka bitar (nationer) sedan hänsynslöst inkorporerades i den ryska intressesfären. Något gemensamt med begreppet socialism har en sådan politik icke. Det är klar imperialistisk expansionspolitik.²⁵⁰

Citatet ovan är intressant i den meningen att det som här sägs om Stalins aggressiva utrikespolitik hade kunnat sägas också om Hitlers expansionism. Så är inte fallet. Tvärtom kan man utläsa en sedan tidigare kvardröjande tanke om att den tyska expansionen väsentligen ska betraktas som kompensatorisk – det rör sig om "korrigeringar" av Versaillesfreden för att återanvända ett av Flygs tidigare uttryck. Även om expansionen inte hyllas, så är felet åtminstone inte Tysklands.

En tredje aspekt att notera är hur Flyg beskriver det ryska "mullvadsarbetet" i Sverige. Liksom tidigare träffar denna mer eller mindre inlindade anklagelse om landsförräderi de svenska kommunisterna, men förvandlar också Stalin och dennes svek mot de leninistiska idealen till ett direkt säkerhetspolitiskt hot mot nationen Sverige. Just det sista ledet är särskilt viktigt eftersom det tydliggör Flygs förflyttning i nationell riktning – den som inte tror på den svenska nationens okränkbarhet utan aktivt polemiserar mot just nationalism talar inte heller om "mullvadsarbete".

Att antistalinismen alltmer kom att få en säkerhetspolitisk inramning har synliggjorts tidigare, men i skriften från 1941 antyder Flyg implicit men ändå tydligt en tänkbar allians mot den sovjetiske tyrannen. "Just nu", skriver Flyg, "när Stalins skräckvälde med väpnad kraft förintas, just nu måste också Sverige ingripa mot hans krypskyttar på svensk mark".²⁵¹ Det är ytligt betraktat inget märkvärdigt citat, men ur en ideologisk synvinkel är det centralt. Alltsedan det tyska angreppet på Sovjetunionen i juni samma år kunde det bara tolkas på ett sätt: de

nazityska truppernas kamp mot Stalin var av samma art som den egna kampen mot de inhemska "sorkarna". Hitler ansvarade för kampen mot bolsjevismen utom riket, själv hade man att ansvara för samma kamp inom riket. Arenorna var således olika, men striden densamma.

Sammanfattningsvis kan man i Flygs tanke se hur idén om sovjet-systemets urartning växt ut till att även bli en idé om ett ryskt imperialistiskt hot mot Sverige, Norden, och i förlängningen hela Europa.²⁵² Eftersom urartningen innebär ett avsteg från socialismen i riktning mot kapitalismen är denna utveckling i själva verket logisk utifrån dialektiska premisser. Mot denna ryska imperialism är Tyskland ett värn. Det "nya" Tyskland såväl som det "gamla", leninistiska, Sovjet betraktas som antagonister till det "nya", stalinistiska, Sovjet. Huruvida Flyg ser några likheter mellan den ursprungliga leninismen och Hitlers nationella socialism utöver ett gemensamt motstånd mot Stalin är inte klart av sammanhanget. Klart är dock att den antisovjetiska hållningen får en med åren alltmer framskjuten plats och leder Flyg mot idéer han tidigare polemiserat mot.

Silvernålskampanjen

Denna alltmer furiösa antistalinism och antisovjetism ställde Flyg i kontakt med personer och miljöer som hade varit honom fjärran som ung typograflärling. En viktig murbräcka för dessa kontaktytor var då han våren 1939 i riksdagens talarstol fronderade kraftigt mot utrikesminister Rickard Sänders plan för ett gemensamt svensk-finskt besättande av Åland. Åland hade under mellankrigstiden varit en demilitariserad zon i skydd av NF-stadgan. Med det annalkande kriget som fond propagerade Sandler för att, enligt den så kallade Stockholmsplanen, besätta öarna för att skapa ett värn mot Sovjetunionen. Planen bröt mot Flygs omhuldade neutralitetsprincip, och gick dessutom emot ålänningarnas egen vilja. Den befarades också, menade Flyg, vara en fara för den finlandssvenska minoritetens ställning, eftersom militariseringen av öarna kunde tolkas som ett utslag av storsvensk imperialism.²⁵³ Flygs antimilitaristiska neutralitetssträvande och den nationella högerens vurm för den finlandssvenska gruppen kunde här mötas i enighet mot det

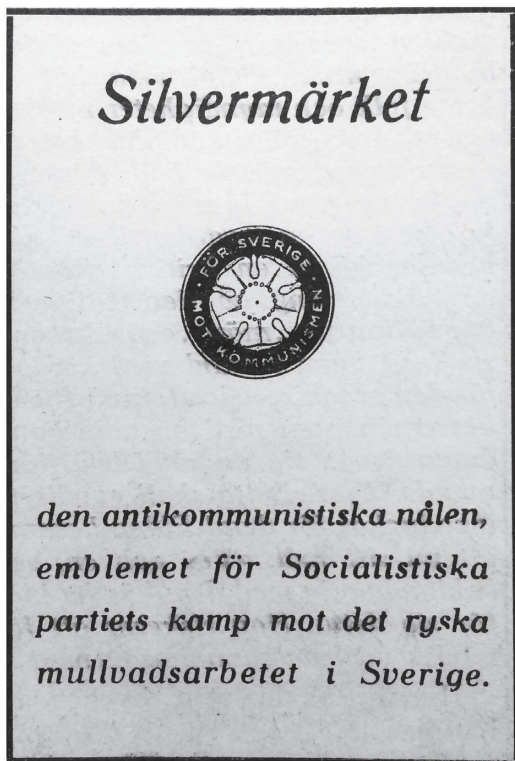

Bild 6. Den antikommunistiska Silvernålskampanjen blev Nils Flygs sista stora kampanj. Han talade, mot läkarnas rekommendationer, på ett silvernålsmöte bara ett par dagar före sin död 9 januari 1943. Annonser som denna publicerades frekvent i *Tidens Röst* och i den återuppståndna *Folkets Dagblad*.

Sandlerska förslaget. För troligen första gången fick Flyg nu beundrarpost från nationellt håll. Bland annat hörde två nationella professorer från Lund, historikern Gottfrid Carlsson och juristen Karl Olivecrona, av sig för att framföra det svenska folkets tack för att han rutit till i frågan. ”Det är länge sedan ord – så kloka och så kraftfulla – hördes i Sverige”, skrev Gottfrid Carlsson och hoppades på ett möte.²⁵⁴

Än mer iögonfallande blev Flygs kontakt med nationella högreståndsmiljöer genom den antikommunistiska kampanj som startades 1942 och som kom att gå under beteckningen Silvernålen. Rent praktiskt innebar

den att en kavajnal med emblem togs fram. Den såldes till allmänheten men delades också ut som ett slags ärebetygelse för personer som ansågs ha gjort bestående insatser mot kommunismen. På nålen avbildades en vit ros mot en bakgrund av blå emalj. På den blå emaljen stod texten ”För Sverige – mot kommunismen”.

I den återuppståndna *Folkets Dagblad* tecknas på hösten 1942 bilden av en ”Silvernådens fest” på Berns salonger i Stockholm. Det var ett stort och enligt tidningen lyckat arrangemang, med minst 500 närvarande gäster. Här möttes handens och hjärnans arbetare, de som skulle bygga det nya Sverige i det nya Europa. Efter musikunderhållning och kaffedrickning anträdde partiordförande Flyg talarstolen. Han förkunnade i sitt tal att parollen ”För Sverige – mot kommunismen” riktades mot de angloamerikanska och ryska krigshetsare som ville dra in Sverige i kriget på ”rätt” sida och att parollen syftade till kamp för svensk självhävdelse och fred. Detta hyllades med väldiga applåder.

Kvällens höjdpunkt var dock utdelandet av silvernålar till dem som gjort framstående insatser i kampanjen. Det var Flyg som delade ut utmärkelsen till ett tjugotal särskilt förtjänta antikommunister. Som kvällens verkliga clou blev han själv också prisad:

Sist av alla, men kanske hjärtligast hyllad fick Flyg själv stiga fram på podiet och mottaga hederstecknet. Det var partiet, sympatisörerna, vännerna och *Folkets Dagblad*, som bringade honom denna hyllning för hans modiga och tappra kamp.²⁵⁵

Samme man som två decennier tidigare fullständigt osentimentalt kört ut dem som vägrade acceptera Kominterns inträdeskrav stod nu, hedrad av de egna, som landets kanske främsta antikommunist. Det var en utveckling som imponerade på många av de gamla antagonisterna. Vid en av de efterföljande silvernålsfesterna – flera hölls – redogör *Folkets Dagblad* för att Furugård inkommit med ett telegram och uppmanat alla att följa Socialistiska partiet.²⁵⁶ Också Per Engdahl uttryckte sin uppskattning. Engdahl hade själv nyss blivit utesluten ur Sveriges Nationella Förbund och skapat organisationen Svensk Opposition – en förening som enligt Engdahl skapades i närvaro av Flyg.²⁵⁷ Nu ville han hjälpa till att sälja

Bild 7. Som antikommunistisk agitator kom Flyg naturligt i kontakt med högreståndsmiljöer. Här ses han som välklädd festtalare, möjligen under något av de återkommande silvernålsmötena. Nils och Elsa Flygs samling, Arbetarrörelsens arkiv.

Flygs antikommunistiska märke och undrade i brev hur man på bästa sätt kunde göra reklam för nålen i den egna tidningen *Vägen framåt*.²⁵⁸ Samme Engdahl skrev själv i *Tidens Röst* en närmast hagiografisk text om Flyg och dennes logiska skärpa, kristallklara tanke och fascinerande framställningsförmåga. Han uttrycker samma beröm i sina memoarer.²⁵⁹ Det var många, menade Engdahl, som utifrån nationella utgångspunkter anammat den socialistiska idén och som ”i Flyg se ett framtidslöfte om en kommande samverkan mellan alla klassers socialister för skapandet av en fri svensk framtid”. I en formulering som kan verka kryptisk skrev

han dessutom att ”kampen mot kommunismen alltid måste utmynna i en kamp för socialismen”. Socialism och kommunism var i Engdahls tanke således vare sig synonymer eller olika utvecklingssteg i en revolutionär process. De var varandras motsatser.²⁶⁰

Det är inte helt klart hur Flyg såg på relationen mellan dessa begrepp. En sak som däremot kan konstateras är att parollen ”För Sverige – mot kommunismen” egentligen är missvisande i relation till Flyg. Åtminstone om den betraktas som en ideologiskt kodifierad antikommunism. Flyg vände sig över åren med allt större kraft mot realkommunismen som den gestaltade sig i öst. Det var den som förrått idealen, som skapat ett klassamhälle av västerländskt snitt, gått in i imperialistorganisationen NF och nu följdriktigt och i likhet med de angloamerikanska imperialistiska intressena riktade sina vapen in mot Europas hjärta. När Stalin kritiserar är det således inte för att han är vare sig socialist eller kommunist, utan för att det är just det han *inte* är. Stalins brott består i Flygs tanke i att han svikit de ursprungliga leninistiska idealen. Om Lenin har Flyg till synes inget negativt att säga, tvärtom är han som det tycks väsentligen lojal med Lenin och dennes livsverk ända till slutet. Då Flyg inleder sin nationella, prosvenska gir under 30-talets mitt är det typiskt nog också Lenins uttalanden om att revolutionen söker egna vägar och har olika nationella varianter som får kodifiera avsteget. Det är knappast en formfulländad antikommunist som principiellt stödjer den ryska arbetarrevolten och kritiserar realkommunismen för att vara allt annat utom just kommunism. ”Lika litet som det finnes ett uns av kommunism eller vilja till kommunism kvar inom Ryssland, lika litet är de ryska agenturerna utanför Ryssland några kommunistiska partier”, skrev Flyg. Ändå skulle de motarbetas. Snarare dock för att inte vara kommunister.²⁶¹

Konklusionen för Flyg var således antisovjetisk och antiimperialistisk. Det senare inte bara för att Sovjetunionen under Stalin utvecklat ett tydligt imperialistiskt beteende utan för att man i kriget lierat sig med den brittiska imperialismen, i förlängningen också USA. För en driven dialektiker som Flyg ligger det nära till hands att tro att dessa antipatier med en pendelrörelse slog över till en protysk hållning. Pro-socialism och antiimperialism skulle i detta scenario ha varit kontinui-

teter över tid, det var endast objektet för idéerna, de goda respektive dåliga exemplen, som förändrats. Det finns indikationer på att Flyg runt åren 1941 och framåt såg situationen ungefär så enkelt. Det som rasar, säger Flyg sommaren 1941, är ett tysk-ryskt krig. Det är denna konflikt som är den centrala i det över åren alltmer komplicerade världskrigsskedet. Vid en rysk seger kommer Stalin med övriga allierades goda minne att kunna diktera var Sovjetunionens nya gräns ska gå. Det ses som självklart att Skandinavien, det av Flyg tidvis så omhuldade, blir en del av Stalins imperium.

När det gäller tanken på en tysk seger uttrycker sig Flyg inte lika kategoriskt. Han värjer sig från benämningen "protysk". Hållningen definieras snarare som "prosvensk" och realpolitisk: Sverige kan bevara en möjlighet till frihet i ett "samverkande Europa", ett allt vanligare koduttryck för Europa efter en tysk seger. Valet står alltså mellan att bli rysk undersåte eller fri svensk under en mera vagt uttryckt tysk ledning. Den tyska segern är således Sveriges och Nordens enda chans.²⁶² Viktigare är dock att Flyg också rört sig mot uppfattningen om Tysklands potential för socialismen:

En tysk seger betyder ökade möjligheter att kunna börja och med framgång genomföra uppgiften att skapa ett samverkande Europa, vilket blir början till ett socialistiskt Europa.

Och vidare, om den egna ideologiska utvecklingen:

[I] det väsentliga är vi oförändrade. Vi bedömer skeendet idag som tidigare såsom *socialister*. Vi tänker, talar och skriver som socialister. Så skall det förbli, de år som ännu förunnas oss att leva och kämpa [...] Vi har bara en önskan. Att få stupa såsom vi levat samt att först få uppleva denna borgarstats förintelse och grundläggningen av ett arbetets, socialismens Sverige i broderskap med Europas övriga länder och folk.²⁶³

Ideologiskt var det på många sätt likt vad Flyg sagt redan under 20-talet. Det var världen som hade ändrats.

Tysklands roll och det samverkande Europa

Som synes motiverade Flyg sitt ställningstagande för det nya ”samverkande” Europa under tysk ledning delvis realpolitiskt. Tyskland var socialismens kvarvarande möjlighet, sedan svenska ”sossar” och ryska ”sorkar” svikit kampen mot borgarstaten. Den nya hållningen fick dock ges ideologisk sanktion, men argumenten var till synes inte svåra att hitta.

Betraktar man utvecklingen under perioden från Kilboms avtåg och framåt går det att urskilja tre faser i synen på nazismen och på Tysklands roll. I ett första läge stödjer Flyg vad som i väsentliga delar var Kominterns ursprungliga syn: nazism och fascism var företeelser sprungna ur och llerade med ett kapitalistiskt system i sönderfall. Det rör sig om ”tvenne former av borgerlig diktatur” som fått sitt understöd från ”storfinansiellt och storindustriellt håll”, skriver Flyg så sent som 1938.²⁶⁴ Vid denna tid hade man även i nationalsocialistisk press börjat spekulera i om inte Flyg egentligen hörde hemma på denna flank. Så gjordes också i Lindholm rörelsens tidning *Den Svenske*. Men trots att Flyg delade ett antal antipatier med svenska såväl som tyska nationalsocialister betraktades nazismen alltså på detta ortodoxa sätt, som sprungen ur kapitalismen. För Flyg var detta ett kvarvarande ställningstagande som han upprätthöll, åtminstone väsentligen, under hela 30-talet.

Samtidigt är Flyg inte alltid entydig med hur han ser på nazismen. Den ses också som ”tvillinglik” stalinismen.²⁶⁵ Detta ställningstagande omhuldades även av den liberala borgerligheten, och påminde inte alls om Kominterns ukaser. Likheterna gällde ledarkulten, men också annat:

Gärningar väger tyngre än ord. I fråga om gärningar är Stalin och Hitler varandra helt lika. Bägge förföljer ledande kommunister och socialister. I bägge länderna är all opposition från de djupa leden ett brott. I bägge länderna söker man hyckla ett demokratiskt sinnelag genom ett skenparlament. I bägge länderna ligger all makt i händerna på diktatorn och en junta lydiga verktyg kring honom.²⁶⁶

Flygs ställningstagande är både logiskt och ologiskt samtidigt. Logiskt i den meningen att den antistalinistiska hållningen ges ytterligare kon-

tur i jämförelsen med Hitler. Ologiskt i den meningen att det tycks få den parallellt förekommande Kominterntolkningen av det nazistiska fenomenet att halta. Nyckeln tycks här ligga i den tilltagande anti-sovjetismens grund: anklagelsen att Sovjetunionen avslutat revolutionen och förvandlats till klassamhälle av kapitalistiskt snitt. Det var alltså detta som förklarade likheten. I Flygs tanke kunde följdriktigt Kominterns tolkning av sambandet mellan kapitalism och nazism appliceras också på den så väsenslika stalinismen. Så betraktat kan den chimära motsägelsen lösas upp.

Samtidigt som detta bidrar till att belysa ett viktigt element i kritiken av Sovjetstaten, att den förborgerligats, visar det också hur ensam Flyg var dömd att bli med denna tolkning. Västeuropa och USA var borgerligt, socialdemokratien var borgerlig, Sovjetunionen var borgerlig och det nazistiska Tyskland var borgerligt. För att hitta någon allians i kampen för revolutionen och socialismen behövde någon omvärderas eller uppvärderas.

Självklart kom den tysk-sovjetiska nonaggressionspakten i augusti 1939 att ge ytterligare belägg för Flygs syn på Stalin och Hitler som i grunden lika. Pakten betraktas av Flyg på många sätt som logisk i ljuset av vad han skrivit ovan, och han beskriver spefullt hur de svenska Kominternföreträdarna raskt fått omgruppera i sin syn på Hitlerstaten.²⁶⁷ Parallellt med tanken på Hitlers och Stalins likheter diskuterar Flyg också under året närmast krigsutbrottet risken för krig och skulden till en eventuell konflikt. Påfallande ofta är det resonemang som faller ut till tysk fördel. Teman som hos Flyg tidigare varit centrala, som Versaillesfredens orättfärdighet och västmakternas imperiala tryck, går igen också här. Flyg ser inte den annalkande konflikten som en kamp mellan demokrati och diktatur, utan snarast som en konflikt mellan stormakter. Allt detta är kontinuiteter. Men Flyg väljer också att tona ned Tysklands utrikespolitiska aggressivitet. Så sent som i mitten av augusti 1939 hävdar Flyg att Hitler egentligen önskar fred. Då man säger att Hitler och Mussolini vill kriget svarar Flyg att de i själva verket är "nödsakade att driva en aggressiv utrikespolitik" eftersom de önskar en "nyuppdelning".²⁶⁸ Detta ligger förvisso i linje med den tidigare uttryckta uppfattningen att Tyskland snarast försöker uppnå

ett jämviktstillstånd efter Versaillesfredens ingrepp. Icke desto mindre representerar ordvalet – ”nödsakad” – en kvalitativ nyhet. Då kriget väl brutit ut i september modererar Flyg förvisso sina åsikter något. Men även om skulden vid krigsutbrottet sägs vara just tysk hamnar Flygs fokus ändå i en uppslutning kring argumenten mot Versaillesfördraget och för ”tyska folkets och statens ära”.²⁶⁹ Det är snarast Tyskland som älskar den av Flyg så åtrådda freden.

Sammanfattningsvis sågs nazismen i Tyskland i en första fas alltså med ortodox kommunistisk blick som en aspekt av den förhatliga kapitalismen. I andra frågor definierade Nils Flyg sig mot Komintern, här var man dock till synes enig. I en andra fas är detta inte lika uttalat, och fokus har förskjutits till att tydligare placera stalinism och tysk nazism bredvid varandra som likvärdiga system. Även om ”systemet Stalin” länge förskjutits är likställandet med nazismen en nyhet. Tanken att nazism springer ur kapitalism är i detta skede något uppmjukad, samtidigt som Stalins system anses ha utvecklat just kapitalistiska drag. I synen på det utrikespolitiska agerandet betraktas Sovjetunionen som en mer aggressiv part, medan Tysklands territoriella expansion snarare ses som ett sätt att jämna ut tidigare obalanser.

I en tredje fas har Flyg, tvärtemot det ursprungliga synsättet, närmast sig uppfattningen att Tysklands deklarerade kamp mot storfinansen är en realitet. Denna förändring i synsätt är glidande, men finns företrädd åtminstone från sommaren 1940.²⁷⁰ Det är inte självklart att denna kamp mot ”den engelsk-amerikanska storfinansen” i det initiala skedet ses som liktydig med antikapitalism, än mindre som ett pro-socialistiskt ställningstagande. Efter hand närmar sig dock Flyg också dessa uppfattningar. Som visats tidigare är perspektivet efter *Folkets Dagblads* återuppståndelse att Tysklands seger innebär den sista möjligheten för ett oberoende Sverige inom det nya samverkande Europas ram. ”Ett nytt socialistiskt Sverige inom ett nytt socialistiskt Europa” lyder parollen, vilken står i motsättning till ”fronten Morgan-Fredrik Ström-Stalin”.²⁷¹ Den nya socialismen efter den tyska segern vilar alltså på motståndet mot kapitalism, socialdemokrati och bolsjevism. ”Det är mot dessa tre fiender, som den tyske soldaten, axelblockets soldater, idag slåss”, skriver Flyg.²⁷² Och med en tysk seger kan en ny regim i ett

nytt samverkande Europa byggas. "Förgät ej orden: ur mörkret stiga vi mot ljuset. Låt oss bli hängivna djärva kämpar i slutstriden mot de fiender, vilka vi i över 25 år har bekämpat", skriver han i en senkommen hänvisning till *Internationalens* välkända strof julen 1941. Det svenska socialistiska oberoendet inom det nya Europas ram syftar här också vidare med en världsomspännande socialism som slutmål.²⁷³ På denna punkt råder således en stark kontinuitet: det är socialismen som ska säkras, också på global nivå, men det är Nazityskland som bär hoppet om dess möjlighet.

Antisemitism?

En fråga som följer på närmandet till Tyskland är inställningen till "jude-frågan". Ansågs det finnas en sådan? Hur förändrades Flygs inställning till den i så fall? Tidigare forskare har ofta hävdat att Flygs antisemitism var tämligen ljum, också under den fas då han anammade den tyska politiska linjen. Torbjörn Nilsson konstaterar att det var först efter Flygs död som antisemitismen i Socialistiska partiet på allvar blommade upp. Också Håkan Blomqvist sluter upp bakom denna slutsats, och skriver att jämfört med hur det lät i andra delar av den svenska offentligheten var Flygs antisemitiska utfall "en närmast ohörbar harkling".²⁷⁴

Det har också här konstaterats att Flyg inte tidigare uppvisade några antisemitiska tendenser. Andra i hans idémiljö kunde av och till ge uttryck för en antijudisk hållning. Till synes dock inte Flyg. Också under perioden närmast efter Kilboms uteslutning är detta Flygs position. I december 1937 skriver han under rubriken *En människa – en jude!* med utgångspunkt i den tysk-judiske emigranten Heinrich Hellmunds öde och död att det är lätt att känna "harmen mot nationalsocialismens rashat och likriktningsvanvett, som förföljer och pinar människor, därför att de fötts till världen av judiska föräldrar eller kanske någon gång långt borta i tiden i sin släkt har judiskt påbrå". Med exemplet Hellmund som grund manar Flyg till kamp mot de regimer som regelmässigt kränker mänskliga fri- och rättigheter – Hitlers, Stalins och Mussolinis – och menar att problemets lösning ligger i en massmobilisering mot kapitalismen.²⁷⁵ Så långt är polemiken mot antisemitismen således intakt,

och snarare än att företräda idén om en specifikt judisk storfinans ses kampen mot kapitalismen som en kamp också mot antisemitismen.

Särskilt efter *Folkets Dagblads* återuppståndelse låter det dock annorlunda. De tyska pengarna kan ibland nästan höras i texten. Huvuddraget i det alltmer protyska ställningstagandet, som dock finns redan före 1942, är som sagt att Tyskland är socialismens kvarvarande hopp. Tyskland kan inte lastas för kriget, utan strävar tvärtom i samma krig efter att betvinga det gamla kapitalistiska och imperialistiska systemet och dess företrädare. Så skulle man förstå partiets förändring:

Politiskt förstås emellertid vår ”omvändelse” så, att denne onde man Hitler faktiskt idag slåss mot alla våra gamla fiender i kapitalismens värld. Storfinansens allra högsta och nollrikaste herrar, med vidhängande Örebrokomakare, bankdirektörer m.m. sådant – alla den borgerliga statens intressenter, små och stora redaktörer, riksdagsmän, statsråd, feta socialdemokratiska pampar, sliskiga frasaradikala kulturpersonligheter [...] smygande ryska sorkar – Stalins med hans imperialistiska stormakt – alltihop och mera till sjuder av hat och stridslust mot det nya Tyskland och dess allierade – alltihop slåss för livet, alltihop slåss för att det gamla ruttna anarkismsystemet skall räddas och varda bestående. Och vi slåss idag som förr mot hela detta koppel.

Flyg fortsätter sedan med ett svar på anklagelsen att han och hans parti blivit ”judehetsare”. Just då kommer ett utfall av en art och med en sammankoppling mellan judendom och kapitalism som tidigare inte setts hos Flyg:

Vi bara konstaterar, att storfinansens, nu som förr, är i hög grad krumnäst – vi konstaterar, att judarna slåss tillsammans med det gamla systemets övriga krafter för sitt liv och att de följaktligen är fiender till oss alla andra som vill det nya – farliga fiender, ity de hava guldkalven med sig.²⁷⁶

Det var ord som inte hörts, åtminstone inte på detta starka sätt, tidigare. Det antisemitiska utfallet var alltså inte frågan om hets, det var bara ett nyktert konstaterande enligt Flyg. Sammantaget gjorde dessa ord frontlinjerna ytterst tydliga. På ena sidan stod företrädarna för det

"gamla systemet": storfinansen, anförd av "krumnästa" judar, socialdemokrater, landsförrädiska kommunister och stalinistiska imperialister, alla med det gemensamt att de låtit sig spinnas in i storfinansens nät och därmed svikit den socialistiska idén. På andra sidan stod företrädarna för det "nya", de som inte degenererats och sålt sig för pengar, den oanfrätta socialismens apostlar, anförda av den man som tagit sig an den strid Flyg och hans parti alltid fört: Adolf Hitler, genom sin ambition beskriven snarast som en ljusets riddarvakt.

Denna frontlinje hade i sina fundament funnits också tidigare. Idén om de skenbara "socialisternas" svek mot den socialistiska saken, liksom att sveket bestod i att man anammat kapitalismen och växt in i dess system, har setts långt tidigare. Här fanns en klar dikotomi, och en tydlig grundval för dialektiskt tänkande: antingen stod man upp för socialismen, och då var man socialist och antikapitalist. Eller så stod man inte upp för socialismen, och då var man inte längre socialist utan kapitalist. Några mellanlägen fanns det inte utrymme för. Redan i denna sedan ungdomen ofta uttryckta tanke intog det antikapitalistiska ställningstagandet en särställning. Citatet ovan tillför således inga nya fundament i Flygs tankevärld.

Det som däremot utmärker sig är två saker. För det första tydligheten i hur frontlinjerna beskrivs. Möjligen innebar den för Flyg nya systemretoriken här en ingång, där hela motståndarlägret kunde samlas under beteckningen "det gamla systemet" och ställas mot "det nya". Den framstormande vurmen för det nya som skulle formas i den ljusa framtiden innebar att Flyg kunde återuppväcka paroller om dödsdömt kontra livskraftigt från ungdomens stormår.

Det andra som sticker ut är den nu tillkomna antisemitiska överlagringen. Antikapitalismen förses med antijudiska kodord. Det ovanstående citatet ger den antisemitiska stereotypen om penningjuden ett tydligt sammanhang. Flyg använder förvisso inte slentrianmässigt antisemitism, men det är inte heller det enda tillfället. Så långt fram som 1942 förekommer antisemitiska begrepp med viss regelbundenhet. Storfinansen kan inte skiljas från "begreppet judarna" heter det exempelvis då vid ett tillfälle. Vid ett annat sägs det vara familjen Bonniers "släktkänsla" som gör att *Dagens Nyheter* uttalat sig för att Norges judar ska beredas en

fristad i Sverige. Ett tredje exempel är hur tidningen *Trots allt!* beskrivs som ett verktyg för England och den judiska storfinansens.²⁷⁷

När det gäller den sistnämnda sammanlänkningen kan det noteras att också den brittiska imperialismen – en klassisk måltavla för Flyg – och inte bara kapitalismen förses med judiska förtecken. Det är det ”brittiska imperiet” som är ”vår tids månglare, vår tids judar”.²⁷⁸ Vägen mellan antiimperialism och antisemitism är i denna tanke ganska kort. Den leds via uppfattningen att den förhatliga kapitalismen på avgörande punkter är judisk, men innefattar också den kvardröjande idéen om imperialismen som en utväxt ur kapitalismen. Visuellt får denna tanke också stöd i karikatyrens form i *Tidens Röst* där en bild som i sin tematik påminner om den spridda bilden av världsjuden som med sina händer greppar runt jordklotet publiceras. I *Tidens Röst* är det istället den amerikanska imperialismen som i form av en penningpung låter sina grenar växa ut och omfamna jorden. I båda fallen rör det sig om ett repressivt fenomen med ambitioner att lägga världen under sig.²⁷⁹ I ljuset av vad Flyg skrivit om ”mer eller mindre kroknästa herrar i Wall Street som sitter och behärskar Europa och världen” blir sammanlänkningen konsekvent.²⁸⁰

Vad vill Socialistiska partiet?

Det finns skäl att avslutningsvis dröja något vid den tryckta pamflett som kom att bli Flygs sista och som bär samma titel som ovanstående rubrik. Pamfletten bygger på Flygs inledningsanförande vid partikongressen i november 1941. Den är både konklusiv och illustrativ i en rad frågor som berörts ovan, och behandlar egentligen hela det politiska programmet och frågor om historia, historicism, realism, socialism och mycket annat. Det är en lång serie teman som skymtats som här går igen i en sammanhängande helhet.

För det första slår Flyg redan på första sidan fast vikten av att bedöma skeendet som en realpolitisk process, en process som förintar men också skapar något nytt och bärkraftigt. Socialistiska partiets utveckling hade under hela sin existens varit vakthållare runt ”socialismens sanna och levande idé” men också förmått att på denna grundval göra

en "socialistisk värdering och analys av rådande läge".²⁸¹ Den anpasslighetsprincip som Flyg försiktigtvis dragit upp långt tidigare, då med stöd av Lenin, går här igen ännu en gång. Målet är det samma, vägarna dit måste däremot kontinuerligt omprövas.

Vad är det då som är målet? Målet är att kullkasta "den kapitalistiska samhällsordningens och systemets verkliga maktbärande, storfinanserna". Det engelsk-ryska blocket sägs ha det motsatta som sin huvudsakliga uppgift: ett värnande av status quo. Den stormande revolutionären Flyg har i denna del inte förändrats med åren. Det är det bestående, det som i andra sammanhang vid denna tid benämns som "systemet", som är fienden. Det bestående är den liberalkapitalistiska ordningen, såväl kapitalismen som den parlamentariska demokratin. Skälet till att detta system ska avskaffas är förvisso dess orättvisor. Men den borgerliga demokratin sägs också vara "ett avslutat kapitel i mänsklighetens historia". Den skolade marxisten Flyg ger här uttryck för ett historicistiskt tänkande: demokratin som vi känner den kan inte räddas, den är överspelad av historiens obevekliga gång. Med ett mera pronazistiskt ordval skulle man möjligen säga att den var livsoduglig, Flyg menar sakligt detsamma då han skriver att den inte kan "lyftas till levande liv".²⁸²

Den realpolitiska anpasslighetsprincipen och den bestående målbilden är alltså två av de teman som tydligast tonar fram. Vad ska då bli konklusionen sedan man som socialist valt att vända såväl socialdemokratin som SKP och Komintern ryggen? Det finns en möjlig slutsats som Flyg argumenterar för i nästan vädjande ordalag: Tyskland. Många räds såväl Tyskland som det Socialistiska partiet, menar han. Men "om nazismen är liktydig med förtryck av de breda skikten, med diktatur inom den kapitalistiska ordningens ram, om så är fallet, då har vi i Sverige den farligaste nazistiska och fascistiska faran från just de socialdemokratiska reformistiska ledande kretsarnas sida". Men sakförhållandet var ett annat: det var det nazistiska Tysklands trupper som var storfinansens aggressivaste motståndare i samtiden, och det var striden mot storfinanserna som var det för en socialist mest centrala. I själva verket var det alltså socialdemokraterna som var allt det som nazisterna skyldes för. De tyska nazisterna var en långt mera trovärdig antikapitalistisk kraft.²⁸³

Brottet med socialdemokratin är således logiskt. Där den ville slå vakt om det borgerliga samhällets halvhet, ville Flyg och hans falang ha en ”massornas revolutionära och oförsonliga strid mot den farliga kraften bakom begreppet kapitalism”.²⁸⁴ Hur var det då med Sovjetunionen och Komintern? Jo, brottet med Stalin var lätt. Men med den ryska revolutionen och Komintern bröt man med blödande hjärta. Kommunistinternationalen karakteriserades som ”denna tredje international, detta som vi trodde skulle bli världspartiet, vars fana skulle så småningom skapa ett samverkande förenat Europa, föra folken närmare varandra, likvidera gränserna och skapa en hushållning i förnufts och i arbetets tecken”.²⁸⁵ Det är ett intressant och betecknande citat av två skäl. För det första för att Flyg här, i sin uttalat pronazistiska fas, ändå uttrycker sig med värme om Lenins revolution. Det var en åsikt som inte var särskilt frekvent i den idémiljö han nu tillhörde, och som direkt gick emot den antikommunism han kom att proklamera under Silvernålskampanjen. För det andra är det intressant att den strävan efter ett ”samverkande Europa”, den kodartade benämningen på Europa efter en tysk krigs-seger, betraktas som den ryska revolutionens mål. Det som Lenin ville 1917 är nu Hitlers mål. Sätillvida är alltså den tyska offensiven mot storfinans och stalinistisk urartning att betrakta som en fortsättning på den ryska revolutionen.

Vad är då nazismen, frågar sig Flyg. Jo, den är först och främst en reaktion på Versaillesfreden. Ur detta dokument hade nazismen vuxit fram som en ”begriplig och berättigad rörelse”. Den hade gripit makten och lett en hårdhänt uppgörelse med den gamla regimen. Flyg vidgår att det i denna process byggdes koncentrationsläger och att blodet flöt. Men verkligheten är grym, och om hundra år frågar ingen efter detta utan efter vad som skedde efter reningsbadet. Återigen jämför Flyg med den kommunistiska utvecklingen, nu genom Kominterns anslutningstester som anses lika obarmhärtiga. I denna syn på obarmhärtigheten finns återigen ett historicistiskt drag – ”utvecklingen frågar inte efter om vi tycker det är tråkigt eller vackert eller ruskigt, utan utvecklingen skriver sin obönhörliga lag”, skriver Flyg.

Den obönhörliga processen hade nu fört utvecklingen fram till den punkt där Tyskland hade ett socialistiskt försteg. Nationalsocialismen

är på väg att utvecklas, menar Flyg, från "nationalsocialism i tysk bemärkelse till europasocialism i världsbe­märkelse, icke täckande vårt begrepp av socialism men dock".²⁸⁶ Exakt hur den skilde ut sig är höljt i dunkel, men det går i Flygs uttalande att spåra en uppfattning om att den världsomspännande socialismen all­­tjämt är målet, processen dit måste dock gå via en socialism i nationell skala.

Där vägarna mot socialdemokrati och kommunism ledde fel, ledde vägen till det förenade Europa rätt. Det var i detta tredje spår socialis­mens oanfrätta idé all­­tjämt stod att finna. Flygs avslutningsord på detta tema är alltför bombastiska och självutplånande för att inte återges:

[S]ocialismens idé kommer icke att dö, den kommer att föras vidare, den lever i dagens verklighet. Är det till sist en personlig deklaration ni begär, på grund av allt sladder och allt misstänkliggörande, så säger jag er: för den idén har jag kämpat sedan unga år. För den idén kämpar jag in i det sista ensam, om så behövs!²⁸⁷

Sammanfattning

Flyg hade vänt om och valt att se saker från den andra sidan. Exem­plen ovan är många, och fler kan ges. 1941 gav Vilhelm Moberg ut sin sin historiska roman *Rid i natt!* ut. Andra recenserade i berömmande ordalag romanen som ett lysande manifest mot nazismen, inkarnerad av den tyske adelsmannen Bartold Klewen. Klewen är i romanen kam­marherre vid drottning Kristinas hov men också en tysk inkräktare som orätt tvingar den svenske bonden Ragnar Svedje att gå från gård och grund. Symboliken var tydlig. Men istället för att hylla den "folk­frontsreligiöse" Moberg som antinazist såg Flyg istället intrigen i sociala termer. Moberg hade skrivit en bättre bok än han själv förmodligen begrep just genom att han tydliggjorde hur alla frälsemän då som nu förtrycker sin omgivning. Flyg läste istället boken som en uppmaning till social kamp.²⁸⁸ Liksom för ungdomsklubbisten Flyg dånade det i rät­­tens krater, utbrottets timma skulle slå, och det gamla systemet skulle störtas i gruset. Men verkligheten krävde anpassning.

Nu gick emellertid anpassningen mot sitt slut. Ett liv i politiska strider tog ut sitt pris. Under sommaren 1941 fick Flyg hjärtproblem, och det visade

sig att hjärtat var förstorat. Till detta kom problem med gallan. Han ordinerades vila, och blev tillfälligtvis bättre. Under hösten 1942 försämrades dock läget igen. Trettondagen 1943 var läget akut, återigen beordrades han sängläge. Det hindrade inte Flyg från uppdraget som huvudtalare på det som kom att bli hans sista silvernålsfest på Berns salonger.

Strax därefter fick han en blodpropp i hjärtat och dog den 9 januari 1943. De sista som besökte honom var redaktionskamraterna på *Folkets Dagblad*. Han uppmanade dem att fortsätta kampen efter hans död. ”Herman! Bergström! Giv icke tappt! Jag orkar inte mer” var hans sista ord. Två timmar senare var han död. Han efterlämnade förutom hustrun Elsa två barn, en son och en dotter.²⁸⁹

Med tanke på Flygs omorientering är det inte konstigt att eftermälet blev blandat. Många av dem som i kamratlig ton kallat honom Nisse Flyg men sedan vänt honom ryggen eller uteslutits benämnde honom sedan flera år Nasse Flüg, med tyskt ü. De sörjde honom inte alls. Det mest försonande omdömet på denna flank fällde Ture Nerman. Han förde i sin nekrolog vidare Flygs egen syn på sakernas tillstånd då han refererade ett möte strax före dennes död: ”Vi hälsade och jag frågade kort ’Vad tänker du göra nu?’ Han svarade lika kort: ’Jag tänker rädda Sverige – och dig med!’ Jag sa ett ironiskt tack.” Det var en utveckling beklagansvärd för hans gamla vänner och tragisk för honom själv, konkluderar Nerman.²⁹⁰

Men i den nationella idémiljön hyllades han. Fredrik Schéle, Osräm-direktören som betraktat Nils Flyg som en viktigare nationalsocialistisk ledare än både Lindholm och Furugård, prisade honom även efter döden. Annie Åkerhielm, den konservativa publicisten som under 30-talet allt-mera anammat nazismen, uppmanade i Flygs anda till fortsatt kamp. Carl-Ernfrid Carlberg, en av efterkrigstidens mera namnkunniga svenska antisemiter, tackade Flyg för att han räddat svenska arbetare från den judiska internationalismen.²⁹¹ Anna-Stina Pripp, ansvarig utgivare för *Tidens Röst* och en av dem som följt Flyg nästan sedan starten, skrev en lång hyllning om Flygs offervilja under rubriken ”Du gav dig helt”.²⁹² Den dödsruna som särskilt lyftes fram av *Folkets Dagblads* anonyma ledarskribent ett par dagar senare var dock den som Gunnar Prawitz skrivit i Lindholmrörelsens tidning *Den Svenske Folksocialisten*. Prawitz berömde

Bild 8. Karikatyr av den politiskt ombytliga Nils Flyg. Klipp i Nils Flygs personakt, Allmänna säkerhetstjänstens arkiv, Riksarkivet Arninge.

Flyg för att han fått de nationella krafterna att inse att folkgemenskap inte kan byggas utan ”rättfärdig inre ordning”. Just det, menade *Folkets Dagblads* skribent, var också det som Hitler funnit. Och när man en gång skulle värdera samtidens socialistiska strömningar skulle man särskilt se till det tyska exemplet. I Tyskland hade redan funnits en arbetarrörelse, visserligen med andra förtecken än den nationalsocialistiska, men med samma mål: ett likviderande av storfinansens ruttna ordning. Det var den slumrande socialismen från denna tidiga arbetarrörelse som Hitler väckt till liv. Återigen tonar tanken om den tyska revolutionära potentialen fram.²⁹³ Liebknechts och Luxemburgs närvaro skymtas mellan raderna, och såväl Hitlers som Flygs ideologiska resa inrangeras i arvet efter dem.

Det är nu dags att återvända till Freedens metodologiska ansats och summera vad som finns kvar av de ideologiska kärnbegrepp Flygs tänkande tidigare graviterade kring. Det kan först konstateras att *antikapitalismen* alltså är helt central. Motståndet mot kapitalet är snarast en urmateria som står sig över årtiondena, och som också bidrar starkt till att förklara Flygs motstånd mot andra saker. Icke desto mindre kan vissa förändringar över tid förmärkas. En sådan är konceptuell. Där Flyg tidigare talat om kapitalismen som fiende och motbild används nu oftast begreppet ”storfinans”. Konceptuellt är det en glidning mot en nazistisk begreppssfär. Även om glidningen är märkbar kan det dock konstateras att Flyg redan under sin ungdomstid sluggade mot ”storfinansens”. Det är således ingen nyhet, men dock en förändring. En annan förändring inom ramarna för antikapitalismen är dess sakliga underbyggnad. Här var Flyg tidigare tydligare och hade en större teoretisk precision. Kärnproblemet, att kapitalismen alstrar orättvisor och social ojämlikhet, finns kvar. Tidigare knöts dock denna tanke till utförliga analyser av hur arbetsvinsterna tillfaller arbetsköparen och hur kapitalismen alstrar kriser. Dessa resonemang, influerade av bland andra Kominternekonomen Eugen Varga och av Lenin själv, kunde tidigare vara både ordrika och djupgående. Då Flyg talar sig varm för en produktion präglad av planering och förnuft är det en indikation på att kapitalismens återkommande kriser fortfarande är en central del i hans förståelse av det kapitalistiska systemet. Kapitalismen är således inte bara orättvis utan också irrationell. Men av de socialistiska teoretikernas underbyggnad syns nu, efter den ideologiska övergången, intet. Till frågan om kapitalismens, eller storfinansens, fördärv läggs under Flygs sista levnadsår också av och till ett antisemitiskt element. Det är de ”krumnästa herrarna på Wall Street” som är motbilden. Man kan här tala om en antisemitisk överlagring. Det bör dock noteras att den inte är tillnärmelsevis så frekvent som i nationalsocialistisk press. Inte heller uppträder antisemitismen i någon annan form än just genom länken till storfinansens.

Antiimperialismen och polemiken mot de europeiska makter som inkarnerar den imperiala aggressionen är intakt och alltså knuten till antikapitalismen. Tidigare riktades udden främst mot första världskrigets

segrarmakter Frankrike och Storbritannien, och mot Versaillesfreden som sågs som en del i en imperialistisk attack mot Tyskland. Det post-revolutionära Ryssland kunde ses som ett offer för samma imperialistiska aggression. Detta var nu dock länge sedan. Alltsedan Sovjetunionen gick in i NF ses landet av Flyg som en imperialistisk makt i paritet med Storbritannien och Frankrike. Allt tydligare byggs den bakomliggande tanken upp att den sovjetiska utvecklingen mot imperialism kan förklaras av att Stalin övergett revolutionens idéer och fört sitt land i riktning mot statskapitalism. Lenins teori om kapitalismens utveckling mot imperialism är således intakt och appliceras nu på Stalin. Då det tyska kriget mot detta imperialistiska hot inleddes i juni 1941 framstod situationen för Flyg som tämligen klar: den brittisk-sovjetiska axeln hotade Europa, och det tyska anfallet var snarast en antiimperialistisk försvarshandling. Till den antibrittiska och antisovjetiska hållningen läggs under krigsåren också en påfallande antiamerikanism. I växande grad överflyglas den antibrittiska hållningen av ett motstånd mot USA och den amerikanska imperialismen. Till denna antipati kopplas ibland, åtminstone visuellt, också tanken att imperialismen har likheter med en förment judisk strävan efter världsmakt. Jämfört med hur Tyskland beskrivs är kontrasten stor. Den tyska expansionismen under 30-talet ses huvudsakligen som ett sätt att korrigera ett antal obalanser. Det är Versaillestraktaten som är imperialistisk, inte aktionerna mot denna.

Antimilitarismen var för Flyg länge helt central, i själva verket mer central för Flyg än vad den under det sena 30-talet var för Komintern. Liksom antiimperialismen byggde ställningstagandet i sitt fundament på begreppet "antikapitalism". Kapitalismen behövde avsättningsytor och råvaror och medförde imperialism. Imperialismen i sin tur behövde vapenmakt för att underkua den som skulle exploateras. Då Sovjetunionen gick in i västmakternas NF, och därmed anammade militarismen, blev just antimilitarismen än mer central för Flyg. Här kunde han peka på en klyfta mellan det egna partiet och SKP. Det fanns ett politiskt utrymme att muta in, och samtidigt kunde han peka på en kontinuerlig hållning. Samtidigt innebar det att antifascismen tonades ned eftersom det var mot just fascismen vapnen skulle vändas. För Flyg blev antimilitarismen allt svårare att hålla fast vid när världskriget

kröp allt närmare. Liksom tidigare forskning noterat tonades denna ned, åtminstone den antimilitarism som underbyggts med raffinerade resonemang om kapitalismens faser. Däremot går det tydligt att se hur tankar om Nordens frihet, neutralitet och fredens absoluta primat dröjde sig kvar i Flygs idévärld. Tidigare hade dessa begrepp gjort tjänst som angränsande begrepp till antimilitarismen. Nu fick de snarast ersätta den. I linje med att såväl Sovjet som västmakterna sågs som imperialister var det nu enligt Flyg istället en annan europeisk makt som kunde ge Europa fred och Norden frihet: Tyskland. I stora delar är således den fredssträvande retoriken intakt. Men i linje med att Flyg vänt om i synen på Sovjet blir det nu Tyskland som får stå för emancipationen av människosläktet. Tanken att antikapitalism och antimilitarism hänger samman utmynnar således i sin nya tappning i tanken att det anti-kapitalistiska Tyskland tillförsäkrar Sverige fred.

Antikominternismen är som sagt i Flygs fall inte ursprunglig. Han accepterade utan prut Kominterns anslutningskrav 1921. Med dem som inte stod pall för den benhårda centralismen hade Flyg inget förbarmande; de var opportunist, renegater och avfallingar som aldrig på djupet förstått vad kampen krävde. Efter att Flyg själv dömts ut som opportunist 1929 växte dock antikominternismen successivt i styrka för att med tiden bli helt avgörande för den ideologiska positioneringen. Först var kritiken tämligen ljum och riktades inte ens mot organisationen Komintern, utan mot ett antal enskilda personer i Kominterns topp som tillfälligt utövade makt i organisationens namn men i själva verket förbröt sig mot dess ideal. I ett senare läge tillämpas denna tankestruktur på Sovjetunionen och världssocialismen i sin helhet. Kritiken riktas inte mot ambitionen att skapa en världsvid socialism, men Stalin och Komintern anses exploatera den rättfärdiga världssocialismens namn och rykte för syften som är helt motsatta. Det är kamp mot denna "nominella" socialisms svek mot de "sanna" socialistiska idealen Flyg hänger sig åt i den antikommunistiska Silvernålskampanjen. Av bristen på socialism blir således ett motstånd mot kommunism. Logiken är här minst sagt haltande, och går inte att förstå med mindre än att antikommunismkampanjen i centrala element faktiskt snarast är prokommunistisk. Bakgrunden till den furiösa kritiken av Stalin är att

han svikit Lenin och dennes revolution, och bakgrunden till att Sovjetunionen och de ryska sorkarna beskrivs som ett säkerhetspolitiskt hot är att Sovjet i Flygs tankevärld transformerats till en imperialistisk stat, något en socialistisk stat definitionsmässigt inte kan vara. Detta visar på en stark kontinuitet i Flygs tänkande: den höga aktningen av Lenin. Det är i Lenins anda Flyg fronderar mot Komintern, och de som anför styrkorna mot Komintern anses också göra det i Lenins anda, åtminstone implicit. Det gäller även om det är Hitlers arméer.

Arbetets idealisering knöts tidigare intimt till behovet av en planerad produktion. Som kärnbegrepp betraktat var det nära länkat till en annan viktig term: antikapitalism. Där kapitalismen genom sin bristande kontroll över vad som behövde produceras skapade en överproduktion som i sin tur ledde till återkommande kriser och arbetslöshet, stod socialismen istället för en förnuftig, kontrollerad och kontinuerlig utveckling av de produktiva krafterna. Att kapitalismen genererar arbetslöshet medan socialismen skapar arbete är i själva verket ett helt centralt argument för Flyg. Socialismen byggs i arbete, med arbete. Av grundsynen på arbetet som en börda syntes egentligen ingenting. I den senare delen av Flygs utveckling lyser denna idealisering av det produktiva arbetet med sin frånvaro. Skälet är sannolikt att Flygs antikapitalism i den senare fasen är mindre teoretiskt utvecklad. Att kapitalismen alstrar återkommande kriser har fallit ur repertoaren av argument. Härigenom försvinner också den tidigare kontrasten mellan krisernas produktionsstopp och socialismens produktiva kraft. Vari den alltså eftersträvarsvärda socialismens förtjänster ligger blir genom detta också mera dunkelt. Tydligast blir denna som motkraft mot imperialismen i öst och väst och inte genom sin egen inre organisation.

Arbetsstaten Sovjet, den sista delen i det kärnkluster som tidigare identifierats, betraktades av Nils Flyg sedan länge som ett falsarium. Allt det hopp som knöts till revolutionen 1917, och som Flyg lagt i dagen i berättelserna från sina resor till Petrograd och Moskva, hade förbytts till en polemik som nästan saknade gräns. Det fanns i denna utveckling en direkt korrespondens med antikominternismen: ju längre Sovjetunionen sjönk ned i dyn, ju starkare blev Flygs aversion mot Komintern som i hans tankevärld alltmer reducerats till ett verktyg för

Stalins imperialism. Det faktum att Sovjetunionen närmade sig vad Flyg såg som den absoluta nollpunkten gjorde dock inte att behovet av ett socialistiskt föredöme minskade. Arbetarstaten som idé och begrepp var fortfarande central, och här erbjöd nu Tyskland det enda kvarvarande alternativet. Det var dock inte enbart ett val under galgen för Flygs del. Redan under 20-talets första hälft hade han pekat på Berlin som en lämplig utgångspunkt för världskommunismen. Den tyska spartakistrevolutionen visade tydligt att det fanns ett gott gry i de tyska arbetarna. Flera gånger mobiliserades dessutom den store lärofadern Lenin för tanken att olika länder vid olika tidpunkter kunde bilda front i kampen för socialismen, något som potentiellt kunde tala i tysk favör. Det fanns således goda fundament lagda för en protysk övergång. Kring nationalsocialismens socialistiska idéinnehåll uttrycker sig Flyg över tiden splittrat, klart är dock att Gottfried Feder skildras positivare än Josef Stalin. Att ha en avvikande förståelse av vad socialism innebär var bättre än att helt svika de socialistiska idealen. Även i denna del talade utvecklingen till Tysklands fördel som socialistisk arbetarstat. När det tysk-ryska kriget bröt ut 1941 hamnade frontlinjerna slutligen på ett ställe där allt framstod som klart: axeln mellan västlig och sovjetisk kapitalism och imperialism kunde ställas mot socialismens bålverk i tysk gestalt. Arbetarstaten Sovjet hade överflyglats av arbetarstaten Tyskland – just på det sätt som Lenin hade förutsett.

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns att antal smärre förändringar i Flygs ideologiska kärnkluster. Antikapitalismens alltså framskjutna position får en svagare underbyggnad, och påverkar härigenom också synen på det produktiva arbetets värde. Arbetets idealisering har således glidit allt längre ut mot periferin. Att antikapitalismen teoretiskt tunnas ut innebär också att antimilitarismen får en svagare grund, även om angränsande begrepp som ”neutralitet”, ”fred” och ”nordisk frihet” alltså värderas högt. Det kan också noteras att stödet åt tanken om arbetarstaten är intakt, men byter fokus från Sovjetunionen till Tyskland. Förändringen sker i takt med att antikominternism och antisovjetism får en alltmer framskjutna position.

Det faktum att såväl antikapitalismen som idén om arbetarstaten är starka och intakta teman visar dock på att ställningstagandet för

socialismen har en stark kontinuitet. Det visar sig också i synen på kapitalismen som fundamentalt aggressiv då den logiskt fortsätter i imperialism. Men till de övergripande kontinuiteterna hör också Flygs sätt att komma fram till sitt ställningstagande. Det finns nämligen två markerat marxistiska drag i Flygs sätt att ta ställning.

För det första är Flygs resonemang historicistiskt. Historien har sina inneboende lagar, och dessa lagar visar att kapitalismen är ett överspelat stadium i världshistorien. Denna åsikt är konstant från åren i Nacka SDUK till Silvernålskampanjen. Kapitalismen representerar det gamla systemet som ska "störtas i gruset", som det heter i "Internationalen". Denna strof citeras också in på 40-talet.

För det andra präglas Flygs resonemang av en stark dialektik. För Flyg är motsatsparet kapitalism och socialism helt avgörande. För en socialist måste antikapitalismen således vara tongivande och vice versa. Där kapitalismen för med sig militaristisk aggression och imperialism, för socialismen med sig antitesen till detta: fred och antiimperialistisk samverkan. Då Sovjetunionen under Stalin anses utveckla imperialistiska drag följer också övriga delar av analysen med. Sovjet måste i linje med denna betraktas som en kapitalistisk stat, då endast sådana utvecklar imperialism. På motsvarande sätt betraktas Tyskland efter krigsutbrotten 1939 och 1941. Då det på den tyska motståndarsidan fanns västmaktskapitalism respektive sovjetisk imperialism måste det med en dialektisk pendelrörelse innebära att Hitlers Tyskland var socialistiskt. Historicismen visar inte med nödvändighet att just Sovjetunionen alltid kommer att vara spjutspetsen i den historiska utvecklingen. Det kan lika gärna vara någon annan stat. Men socialismens framtid kan man dock vara säker på. Att ställa sig på Hitlers sida var således att ställa sig på framtidens sida – definitionsmässigt densamma som socialismens.

Betraktat på detta sätt framstår Flygs utveckling mindre som en gåta. I själva verket rymmer den ett stort mått av logik, och präglas av en positionsförändring som bär starka kontinuiteter och som vägletts av principer som är kontinuerliga över tid: historicism och dialektik. Det paradoxala ligger i att det är just dessa marxistiska idéfragment som över tiden genererar ett pronazistiskt ställningstagande.